

Ana Batinić

KORESPONDENCIJA FRANJE RAČKOGA S POJEDINCIMA IZ ZAPADNE HRVATSKE: PISMA SA ŽENSKIM POTPISOM¹

Dr. sc. Ana Batinić
Odsjek za povijest hrvatske književnosti
Zavoda za povijest hrvatske književnosti,
kazališta i glazbe HAZU
Opatička 18, HR – 10000 Zagreb
abatinić@hazu.hr

DOI: 10.21857/ygjwrcp8ny
Pregledni članak
Primljeno: 9. 9. 2022.
Prihvaćeno: 23. 11. 2022.

Što je, osim činjenice da su sve žene, zajedničko Corneliji Cattalinich, Korneliji Dežman, Mariji Fabković, Mariji Kvaternik, Ruži Polić, Paulini Rocco i Milki Senković Rački? Sve su one naime u pojedinom razdoblju svojega života bile u kontaktu s Franjom Račkim (Fužine, 1828. – Zagreb, 1894.), kanonikom, povjesničarom, političarom, saborskim zastupnikom, kulturnim djelatnikom, prvim predsjednikom Jugoslavenske, danas Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. O tome svjedoče njihova pisma na hrvatskom, njemačkom i češkom jeziku upućena Račkome iz različitih mjesta zapadnog dijela Hrvatske (Rijeka, Bakar, Ogulin, Slunj i dr.) tijekom druge polovice 19. stoljeća, danas pohranjena u fondu Franjo Rački u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Neka od navedenih imena, poput učiteljice Marije Fabković ili karizmatične Kornelije Dežman, supruge, a u trenutku upućivanja pisma Račkome već udovice, istaknutog liječnika i svestranog kulturnjaka Ivana Dežmana, poznata su ne samo u stručnim krugovima nego i u široj javnosti. O ostalima, poput sestre Račkoga, Milke Senković, informacije su oskudn(i)je ili ih gotovo uopće nema. Cilj je članka, oslanjajući se na sadržaj spomenute korespondencije kontekstualiziran dodatnim istraživanjima različitih dostupnih izvora, osvijetliti odnos izdvojenih ženskih adresanata s Franjom Račkim, što će ujedno pomoći i u dobivanju boljeg uvida u njihove pojedinačne biografije, ali i u širu sliku društvenog položaja žena u to vrijeme.

Ključne riječi: *Franjo Rački; korespondencija; ženski adresanti; društveni krug zapadne Hrvatske; druga polovica 19. stoljeća.*

¹ Rad je nastao kao dio istraživanja na projektu *Moderne misleće žene. Intelektualni razvoj žena u Hrvatskoj 20. stoljeća*, uz financijsku potporu Hrvatske zaklade za znanost (IP-2018-01-3732).

Uvod

Odabir za tematsko usmjerenje ovoga članka proizašao je iz dva istraživačka pravca objedinjena suradnjom na projektu Hrvatske zaklade za znanost pod nazivom *Moderne misleće žene. Intelektualni razvoj žena u Hrvatskoj 20. stoljeća*, voditeljice dr. sc. Andree Feldman s Učiteljskoga fakulteta u Zagrebu, te radom na projektu priređivanja dijela korespondencije Franje Račkoga koja se odnosi na osobe iz područja zapadnog dijela Hrvatske, na kojemu surađujem s kolegicom Majom Polić iz riječkoga Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Premda je (pod)naslovom *Intelektualni razvoj žena u Hrvatskoj 20. stoljeća* projekt *Moderne misleće žene* postavljen u prošlo stoljeće, otvoren je za istraživanja povijesti žena i u ranijim razdobljima. U tom smislu zanimalo me ponajprije ima li među adresantima iz navedenoga korpusa pisma upućenih Franji Račkome uopće ženskih imena te, ako je odgovor potvrđan, tko su bile žene koje su pisale Račkome i zašto. Pregledom popisa arhivskoga gradiva pokazalo se da je u dijelu fonda Franje Račkoga koji se odnosi na korespondenciju s osobama iz zapadnog dijela Hrvatske ukupno sedam žena.²

Pri razmatranju ove tematike svakako treba imati na umu društveni i povijesni kontekst razdoblja u kojem su pisana, a to je druga polovica 19. stoljeća, točnije period između 1862. i 1891. godine. Naime u to vrijeme žene su još rijetkost u javnom prostoru, a to se odnosi i na mogućnosti pristupa višem i akademskom obrazovanju. Prema istraživanju Ide Ograjšek Gorenjak, „sve do posljednjeg desetljeća 19. stoljeća osam godina školovanja bio je gornji prag djevojačkog obrazovanja“³. Postojale su obavezna niža pučka škola, koju je pohađalo samo otprilike 55 posto popisanih djevojčica, te viša pučka ili viša djevojačka škola.⁴ Stoga 1892., godinu osnutka prvog ženskog liceja, možemo smatrati prijelomnom u sustavu obrazovanja djevojaka. Kako navode Barbara Blasin i Igor Marković, prema zakonu iz 1869., ženama u Austro-Ugarskoj Monarhiji bilo je dopušteno raditi kao učiteljicama samo u prva četiri razreda osnovne škole. Istovremeno za isti, a često i daleko veći, opseg posla u pojedinim školama plaća učiteljica iznosila je tek polovicu u odnosu na prosječnu plaću njihovih muških kolega, a bile su i dodatno diskrimi-

² Među cjelokupnom sačuvanom korespondencijom Franje Račkoga zasigurno ima još pisama koja su mu uputile žene, no ovaj članak obuhvatio je samo ona – njih ukupno dvanaest – koja se odnose na korespondentice iz zapadne Hrvatske.

³ Ida Ograjšek Gorenjak, „Otvaranje Ženskog liceja u Zagrebu“, *Povijest u nastavi*, IV, br. 8, 2006.; Zagreb, str. 147.

⁴ Isto.

nirane zakonima kao što je zabrana udaje.⁵ U Hrvatskoj je taj zakon bio na snazi sve do 1907. godine, a prema njemu, učiteljice bi udajom ostale bez zaposlenja, uz iznimku kad bi brak bio sklopljen s učiteljem. Nadalje, mnogo su teže dobivale mogućnost napredovanja i nisu mogle preuzimati ravnateljska mjesta, osim u slučaju viših djevojačkih škola ili internata.⁶

Korespondencija Franje Račkoga s pojedincima iz zapadne Hrvatske: pisma sa ženskim potpisom

U svjetlu navedenoga, vraćam se pismima Franji Račkome. Među korespondencijom s osobama iz zapadne Hrvatske, odnosno s pojedincima koji su na neki način bili povezani s tim geografskim prostorom, od ženskih imena pojavljuju se: Cornelija Cattalinich,⁷ Kornelija Dežman,⁸ Marija Fabković,⁹ Marija Kvaternik,¹⁰ Ruža Polić,¹¹ Paulina Rocco¹² i Milka Senković Rački¹³. Njihova pisma, danas pohranjena u osobnom fondu Franjo Rački u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, pisana su na hrvatskom, njemačkom i češkom jeziku te su upućivana Račkome iz Zagreba, Rijeke, Bakra, Ogulina i Slunja.

⁵ Barbara Blasin – Igor Marković, *Ženski vodič kroz Zagreb*, Meandar/B.a.b.e., Zagreb, 2006., str. 79.

⁶ Usp. Nevenka Košutić-Brozović, „Ženski udio u književnom životu hrvatske moderne“, *Dani Hrvatskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, knj. 27, br. 1, Književni krug – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Split – Zagreb, 2001., str. 105; 110.

⁷ Ostavština Franje Račkoga, Arhiv HAZU, Zagreb, signatura HR-AHAZU-52, XII A 92/1.

⁸ Ostavština Franje Račkoga, Arhiv HAZU, Zagreb, signatura HR-AHAZU-52, XII A 125/1, 125/2, 125/3, 125/4.

⁹ Ostavština Franje Račkoga, Arhiv HAZU, Zagreb, signatura HR-AHAZU-52, XII A 148/1.

¹⁰ Ostavština Franje Račkoga, Arhiv HAZU, Zagreb, signatura HR-AHAZU-52, XII A 346/1.

¹¹ Ostavština Franje Račkoga, Arhiv HAZU, Zagreb, signatura HR-AHAZU-52, XII A 562/1.

¹² Ostavština Franje Račkoga, Arhiv HAZU, Zagreb, signatura HR-AHAZU-52, XII A 615/1.

¹³ Ovim pregledom – kako je i naslovom članka ukazano – nastojao se ponuditi osvrt na pisma sa ženskim potpisom iz korpusa korespondencije Franje Račkoga s osobama iz zapadnog dijela Hrvatske. Međutim odlučila sam njime, s obzirom na mjesto rođenja i obiteljsku povezanost s Račkim, obuhvatiti i pisma njegove sestre Milke, bez obzira na to što je sa suprugom Martinom Senkovićem, vlastelinskim činovnikom, živjela u Đakovu. Ti podatci vidljivi su uvidom u *Korespondenciju Rački – Strossmayer*, koju je u četiri knjige u povodu stogodišnjice rođenja Franje Račkoga izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, a uredio Ferdo Šišić (Zagreb, 1928. – 1931.). Pisma Milke (Rački) Senković čuvaju se u ostavštini Franje Račkoga, Arhiv HAZU, Zagreb, signatura HR-AHAZU-52, XII A 657/1, 657/2, 657/3. Premda je u inventarnom popisu te na omotnici u koju su u Arhivu uložena pisma navedeno prezime nakon udaje, Seneković, a sama su pisma u potpisu bez prezimena, što onemogućuje utvrđivanje točne varijante, odlučila sam u ovom članku prikloniti se varijanti prezimena kako je ono transkribirano u spomenutoj korespondenciji (*Korespondencija Rački – Strossmayer*, prir. Ferdo Šišić, knjiga I, str. 178; knjiga III, str. 15; knjiga IV, str. 58–61, 75, 168, 208, 367, 459), dakle Senković.

Prema karakteru pisama ili, još konkretnije, prema prirodi povezanosti adresantica s Račkim, ovaj bismo odsječak korespondencije mogli podijeliti na dva tipa – obiteljski ili privatni te službeni. Prema spomenutoj klasifikaciji, prvom bi tipu pripadala pisma Milke Senković (rođene Rački) i Marije Kvaternik.

Milka Senković Rački bila je sestra Franje Račkoga. U fondu su sačuvana tri njezina pisma bez podatka o mjestu, a jedno i bez datuma. U prvome, iz 1887., ona zahvaljuje bratu na plaćanju računa švelji za zimsku opravu. S obzirom na nepovoljnu financijsku situaciju, sestra mu je vrlo zahvalna te obećaje da će mu „malo po malo“ vratiti svotu. Javlja mu da su dobroga zdravlja, iako među odraslima vlada tifus. U srpnju 1891. piše o kućansko-gospodarskim temama (vino-grad, kupnja tkanine i sl.), ali i o druženju s istraživačem i putopiscem Dragutinom Lermanom, koji im je pripovijedao o svojim putovanjima Afrikom: „Kod nas nastala vrućina dosada bilo hladno kišovito. Sa g. Lermanom bijasmo ove dane u Villi [Sabaričevoj], koji nas pripovjedanjem po Africi veoma zanimive stvari zabavljao. Tako nam se svim dopao.“¹⁴

Marija Kvaternik – u potpisu je naznačeno „rođena Frank“ – piše Račkome u rujnu 1889. iz Slunja predstavljajući mu se kao daljnja rođakinja po suprugu Ljudevitu Kvaterniku. Moli ga za „zagovor molbe za radno mjesto“, odnosno da preko kanonika Vučetića utječe na kraljevskog ravnatelja pošte, koji je pak Vučetićev rođak, da je primi na radno mjesto u pošti u Rakovici za koje se javila kao poštarska i brzojavna rukovoditeljica: „Pouzđano se nadam da će Veleuččnost Vaša zagovoriti molbu ponizno moleće majke mnogobrojne dječice, te da će svojim obće poznatim uplivom i izim gore napomenutog gospodina sam kod gosp. ravnatelja nastojati da zamoljeno mjesto postignem.“¹⁵

Ostala bi pisma mogla biti uvrštena u kategoriju službenijih, a o njihovim autoricama, uz iznimke koje čine Kornelija Dežman i Marija Fabković, o kojima je moguće dobiti ili rekonstruirati nešto cjelovitiju i jasniju predodžbu, nisam uspjela pronaći mnogo podataka. Primjerice o još jednoj Korneliji, Corneliji Cattalinich, poznato je tek da je bila učiteljica.¹⁶

Paulina Rocco Račkome se javlja iz Rijeke u siječnju 1877., i čini to krajnje ponizno: „Stvar jedina i sama mi daje moć, da se usudjujem približiti Vam se, tim više što znam, da i Vaša blaga duša neišće drugo no kako bi mogla stradajućemu bratu u čem doskočiti.“ Naime Paulinina sestra Antonia Rocco iz Bakra

¹⁴ Pismo Milke Senković rođ. Rački Franji Račkome, 30. srpnja 1891., s. 1.

¹⁵ Pismo Marije Kvaternik upućeno Franji Račkome 30. rujna 1889. iz Slunja.

¹⁶ Zahvaljujem Andrei Sapunar Knežević, koja je pokušala dešifrirati njemački rukopis njezina ogulinskog pisma iz srpnja 1865. – nažalost, bezuspješno.

na liječenju je „kod Milosrdne Braće u Zagrebu. Njezina bolest umna je takova, da kod kuće, u obće, u primorju, nemože niti pol ljeta zdrava biti.“ Boji se da će je, sada kad joj je bolje, opet poslati kući, gdje će joj se bolest povratiti. Prema Paulininu sudu, ne samo da na nju pogubno djeluje zrak nego i okolnosti otkad su ostale bez oca. Stoga moli Račkoga da njezinoj sestri osigura kakvo „priklo-nište“ u Zagrebu, bilo kod milosrdnih sestara bilo u kojem drugom uboškom zavodu. Poziva se na još neka istaknuta imena s kojima bi Rački mogao stupiti u dogovor, a koja su se već zauzimala za njezinu sestru: barun Zmajić, Presvijetli Derenčin, Rakovac...

Ruža Polić, rođena pl. Paravić, Račkome piše iz Bakra u veljači 1881. moleći njegov zagovor ne za sebe nego za svojega supruga, koji, ne mogavši naći službu u domovini, želi otići u svijet, u Panamu, te dotična moli Račkoga da mu od biskupa Strossmayera ishodi pripomoć za putni trošak.

Pismo Marije Fabković dvojezično je, pisano na hrvatskom i na češkom jeziku.¹⁷ Od svih spomenutih žena, o Mariji Fabković (1822. – 1915.) postoji najviše informacija. Ta učiteljica, pedagoginja i prevoditeljica, inače rođena Pražanka, udala se za učitelja, pedagoga i književnika Skendera Fabkovića, s kojim je radila na osnivanju Učiteljske zadruge 1865., a 1871. Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora. Kao učiteljica predavala je u Virovitici, Karlovcu (1860. – 1865.) i Zagrebu te je bila prva učiteljica tjelovježbe u Hrvatskoj. U njezin karlovački dom zalazile su mnoge istaknute osobe iz tadašnjih kulturnih krugova, poput Ivana Trnskog i Franje Račkoga. Na prvoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini (1871.) ustala je protiv klera zalažući se za nezavisnu školu i za ravnopravnost učiteljica s učiteljima.¹⁸ Njezini napredni, nerijetko buntovni stavovi i pedagoške inovacije, koji su obično nailazili na nerazumijevanje i otpor školskih uprava, izbijaju i iz pisma Franji Račkome. Fabkovićeve dakle u ljeto 1862. piše iz Rijeke o svojem učiteljevanju u Karlovcu, gdje je postigla izniman uspjeh u radu s djecom, o čemu mogu posvjedočiti svi njihovi roditelji, koji uočavaju golem napredak kod djece, čak i kod one koja su prethodno pohađala privatne škole. Pritom iznosi ozbiljnu kritiku rada svojih kolegica: „One, koje su bogatijih roditeljev, koje pohađaju privat, su te, koje budu nadarene, odlikovane, pohvaljene – koje i na izpitu u pravom smislu te rieče – paradiraju.“ Također, jako se protivi propisanom učenju njemačkog jezika već od drugog polugodišta drugoga razreda: „Iz same revnjivosti su prije g. učiteljice već u 1. raz. njemčinom djecu mučile, siromašnu

¹⁷ Zahvaljujem Kristyni Lajko, koja mi je prepričala sadržaj dijela pisma napisanoga na češkom jeziku.

¹⁸ Lončar, Lj[uba], *Fabković, Marija*, Leksikon pisaca Jugoslavije, II, Đ-J, Matica srpska 1979., str. 100.

hrvatštinu samo kao pastorče uz to svoje mezimčce trpeć. [...] Mnogo, te premnogo me je stajalo truda, dok sam iztribila, izkorenila korov, plodno u materinski jezik usijan, kao: [...] kistihand [...] tanta [...] i t.d. [...] Djevojčice, koje obučavam, nebudu, dok škole izuče, se sigurno nikada bavile njem. literaturom; kuda sreće, da pročitaju samo sve knjige, koje su jim već u materinskom jeziku napisane, te tako barem jedanputa uz svoje prianjaju.“ Marija Fabković i u svojim teorijskim pedagoškim radovima, kao i u tom pismu, zalagala se za slobodnu i narodnu školu na hrvatskom jeziku.¹⁹ Nadalje, piše Račkome kako voli djecu i radi s njima iz ljubavi, ne koristeći pritom stare odgojne metode poput klečanja na grahu ili zatvaranja u peć, čime je pridobila dječju ljubav i poštovanje. Zbog svega navedenog, ostale su učiteljice ljubomorne. I sada bi Marija Fabkovićeva jako rado sa svojim prvašima nastavila rad do četvrtog razreda, ali tu nailazi na probleme sa suradnicima. Ljubomorne kolegice ne žele ni čuti za takvo što, ne smatraju da bi to bilo na dobrobit djece, smatraju da im je ispod časti vraćati se stalno iznova u prvi razred. Zato je tuže ravnatelju i optužuju da pruža otpor školskom poretku te nakraju dobiva i kaznu (od plaće su joj oduzeli 6 jedinica drva), a ravnatelj i njegov brat priprijetili su joj da će joj, ako potraži drugi posao, dati loše preporuke. Stoga, pozivajući se na njegovu savjest kao i na njegovu možebitnu želju za dobrobiti djece i mladeži, Marija Fabković moli Franju Račkoga za savjet što joj je činiti te za pomoć. Moli ga da uzme malo svojega dragocjenog vremena i napiše nekoliko redaka osobama kojih se to tiče (ne imenuje ih) a koje će tada zasigurno promijeniti svoje mišljenje, prestati je šikanirati i razumno prihvatiti prijedlog rotacije učitelja nakon 4 godine rada s djecom (1. – 4. razreda).

I, naposljetku, spomenimo četiri pisma Kornelije Dežman (1848. – 28. prosinca 1939.)²⁰ upućena Račkome iz Zagreba,²¹ s adrese Gajeva 29, kako je navedeno u posljednjem pismu. Obraćajući se Račkome u prosincu [1876.] s „Veleučeni gospodine“ i oslanjajući se na njegovo dobro, plemenito srce te prijateljsku naklonost, Kornelija Dežman moli ga za „ruku pomoćnicu“. Naime, nakon prerane smrti svojega mladoga supruga, liječnika i književnika Ivana Dežmana (Rijeka, 6. svibnja 1841. – 24. listopada 1873.), ostala je udovica s troje djece. Kao pomoć, biskup Strossmayer odredio je svotu od 300 forinti „u ime podpore“ naznačivši

¹⁹ B. Pše. [Pleše, Branko], *Fabković, Marija (Mara)*, Hrvatski biografski leksikon, 4, E – Gm, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1998., str. 111–112.

²⁰ <https://www.geni.com/people/Kornelija-Emilija-Karolina-De%C5%BEman/6000000138102439296> (posjet 9. rujna 2022.); <https://billiongraves.com/grave/Kornelija-De%C5%BEman/11362566> (posjet 9. rujna 2022.).

²¹ Pisma nose datume 17. prosinca [1876]., 15. lipnja 1884., 30. prosinca 1890. i 24. veljače 1891.

u odredbi da se svota od 150 forinti svakih pola godine treba unaprijed dostaviti, i to po blagajniku Lavoslavu Jaiću. Međutim, kako doznajemo iz toga pisma, potpora joj dolazi vrlo neredovito, tj. s velikim zakašnjenjem. Stoga piše Račkome: „Nebi se usudila bila uznemiravat Vašu Veleučenosť, nu znajući da imadete velik upliv, umoljavam Vas usrdno, da se za dotičnu stvar zauzeti izvolite, jer sam u velikoj potrebi. [...] Nadajući se, da ćete oprostiti mojoj drzovitosti, i moju smjernu molbu uvažiti, pišem sa Veleštovanjem pokorna službenica Kornelija udova Dežman.“ Drugo njezino pismo, pisano 15. lipnja 1884., također je u vezi s problemom financijske prirode, jer Kornelija Dežman ponovno spominje da namjerava pisati blagajniku, očito novom, jer mu ne zna ime. U potpisu više nije udova nego samo Kornelija Dežman, ali i dalje „pokorna službenica“. Treće pismo, od 30. prosinca 1890., zapravo je novogodišnja čestitka i zahvala na dobrotu koju je Rački iskazao njoj i njezinu sinu. Četvrto pismo Kornelije Dežman, upućeno Račkome 24. veljače 1891., jest molba da je Rački obavijesti o odluci biskupa Strossmayera u vezi s potporom za njezina sina Milivoja, tada „slušatelja“ (studenta) medicine u Grazu, za koju su i ona i sin čuli usmeno, ali nemaju nikakvu službenu obavijest. Dežmanova se i opet poziva na „moćan upliv“ Račkoga moleći ga da intervenira u korist njezina sina Milivoja.

Naime, nakon Dežmanove smrti, Franjo Rački i Josip Juraj Strossmayer preuzeli su na sebe financijsku skrb o Dežmanovu i Kornelijinu sinu Milivoju,²² a poveznice između Ivana Dežmana, koji je, između ostaloga, bio i saborski zastupnik Trojedne Kraljevine, i Franje Račkoga bile su ne samo prijateljske nego i političke naravi.²³ Premda odgovor na pitanje tko je bila Kornelija Dežman nije bilo teško pronaći, detaljnije informacije iz njezina životopisa i dalje su relativno oskudne. Što se objavljenih publikacija tiče, na nekoliko se mjesta može naći pokoji spomen o njoj, redovito u okviru tekstova koji donose portret njezina uglednoga supruga. U *Izabranim spisima* Ivana Dežmana koje je priredio i 1896. objavio Franjo Marković jedan je odlomak iz priređivačeve uvodne studije posvećen upoznavanju Ivana Dežmana i njegove buduće supruge Kornelije, kao i onome što je tome prethodilo: „Godine 1864. steče s liepim uspjehom doktorstvo lječništva, a godine 1865., vršeći službu asistenta u ‘obcoj bolnici’, u brzo i

²² V. Irvin Lukežić, „Tragom Milivoja Dežmana“, <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=57&C=9> (posjet 9. rujna 2022.). To je razvidno i iz većeg broja pisama u *Korespondenciji Rački – Strossmayer*, prir. Ferdo Šišić, JAZU, Zagreb, 1928. – 1931., knjiga I, str. 253, 254, 257, 273, 274, 277, 279, 294; knjiga II, str. 13, 14, 117, 118, 120, 122, 155, 370; knjiga III, str. 123, 126, 127; knjiga IV, str. 58–61, 75, 168, 208, 367, 459.

²³ Vidi Mirjana Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Novi Liber, Zagreb, 2004., str. 241; 305.

doktorstvo kirurgije te magisterij primaljstva. Kad je tako do kraja završio svoju lječničku naobrazbu u Beču, željahu mu roditelji, da dodje lječnikovat na Rieku; ali premda je roditelje ljubio s pravom sinovskom zahvalnošću, ove želje nije im mogao izvršiti, jer mu je rodna Rieka bila omrznula radi svoga pristajanja uz tudjinstvo, a njega je srce nukalo u Zagreb dvojim poticajem: jedno, što je težio k ognjištu hrvatskoga prosvjetnoga života, da bi mu i on svoju snagu posvetio, a drugo, što je slutio i želio, da u Zagrebu nadje družicu svoga života u djevojci, koju je po fotografskoj slici i po liepom glasu upoznao, i koja mu je imala izliečiti ranicu srca, štono mu u posljednje doba djakovanja bila zadala ljepotica Bečkinja. U sjedalih drugoga partera dvorskoga kazališta često je Ivan imao prilike gledati krasnu plavojku u društvu s dvoje sestara krasnicâ i s krasnikom bratom; ona mu se u velike svidjala, a saznavši da je ugledna roda (bijaše kći ravnatelju dunavskoga parobrodarskoga društva u Beču), naobražena i uzorna, rado bi s drugom zalazio u 'Biele kožare' (predgradje 'Weissgerber'), da joj se pod prozori prošeće, po nedjeljah bi išao k misi u minoritsku crkvu, gdje bi ju vidio moleću, a po podne u Prater, gdje bi ona znala s rodnom šetati: dvorsko kazalište bijaše mu dvostruko milije po tom, što je nju mogao ondje vidjeti. Ali sve to ostade romantičkim snom mlada doktora idealiste; pa kad je slušao drugove iz Zagreba, kako slave Korneliju Šmitovu kao uzor gospodjice hrvatske, i kad je u nekoga znanca vidio njezinu fotografiju i u njoj razabrao isti ali milotniji lik krasne plavojke bečke, očuti, da mu je tek u Zagrebu izgledati ogrijano sunce svoga života. I tako se Ivan ljeti godine 1865. preseli u Zagreb, da tu lječnikuje i književnikuje. Nije ga prevarila ona sladka u Beču slutnja, nije ga minula sreća da dostigne svoj ideal: dne 15. ožujka g. 1866. vjenča se s Kornelijom, po ljepoti, dobroti, naobraženosti i rodoljubnosti jednako slavljenom kćerju tadanjega predsjednika zagrebačkomu sudbenomu stolu, gospodina Miroslava²⁴ Šmita. Tako poče Ivan, obasjan zorom sreće i radinosti, svoj mladi muževni viek, – viek toli plodan zaslugami za bolnike, za knjigu, za domovinu, ali viek toli kratak!²⁵

Spomen o Korneliji Dežman nalazi se i u okviru portreta njezina supruga Ivana Dežmana u knjizi *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća* (Zagreb, 1898. – 1900.).

²⁴ Ovo je očito pogreška, jer se Kornelijin otac zvao Franjo. Iz osmrtnice Ivana Dežmana, sačuvane u arhivskom fondu Milivoja Dežmana (arhiv Akademijina Odsjeka za povijest hrvatske književnosti, Zagreb, signatura HR-AHAZU-KN-44), vidljivo je da su se Kornelijini roditelji zvali Franjo i Blandina Schmidt te da je Kornelija imala još dva brata, Miroslava i Dragutina, te sestru Idu. Majka Ivana Dežmana zvala se Vincenca, braća Alois, Josip i Viktor, a sestre Marija, Filomena i Adela.

²⁵ Dr. Ivan Dežman: *Izabrani spisi*. Uredio i uvod sastavio dr. Franjo Marković. Izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1896., str. X–XI.

Ondje je spomenuta tek uzgredice, u funkciji Dežmanove supruge: „Dostavši se g. 1864. u Beču doktorstva liečničtva, a g. 1865. doktorstva kirurgije i magisterij primaljstva, dodje Dežman još iste godine u Zagreb kao privatni liečnik, jer je ovdje imao i najviše prilike, da se bavi i liepom knjigom. Tu se i 15. ožujka 1865. vjenča s Kornelijom Schmitovom, kćerkom Franje Schmita, predsjednika sudbenoga stola. [...] Krasan duhom i tielom, plemenit, poštivan od svakoga, bio se je dr. Dežman mjeseca listopada 1873. boraveći u Beču, nahladio i zarazio kolerinom, od koje je, vrativši se u Zagreb, naglo u jutro 24. listopada 1873. u tek 32. godini svoga života preminuo. Ostavio je mladu udovicu, dvie kćeri Darinku i Blandinu, te tek rodjena sina Milivoja, danas doktora medicine u Zagrebu. Drugi dan pokopan je uz obće sudjelovanje i veliku žalost na groblju sv. Jurja, od kuda je kašnje prenešen na mirogojsko groblje, gdje i sada vječni sanak sniva.“²⁶ Kornelija Dežman spominje se i u članku „Književna pisma iz očeva kovčega“, u kojemu Milan Šenoa citira nekoliko pisama iz korespondencije Ivana Dežmana i Bude Budisavljevića, velikog župana u Gospiću i Zagrebu, hrvatskog književnika, publicista i jezikoslovca – pripadnika riječke filološke škole: „Evo prvog Dežmanovog pisma Budisavljeviću, koje priopćujem samo djelomično, jer je veliki dio sasvim privatne naravi: ‘Medeni moj! U Zagrebu na dan Sv. Barbare,²⁷ 1866. Ti si mi tužitelj, ti branitelj, ti sudac! [...] Ja već sjeo da pišem, kad tamo, mojoj Korneliji gorje, te gorje. Ako pomisliš, da mi u kući nema ni roda ni prijateljic, van jedno nespretno djevojčce, koje nas služi i da na mojoj gospoiji sva kuća stoji, lasno me izpričaš, ako ti odgovorio nisam.“²⁸ Pišući o životu i književnom opusu Ivana Dežmana, njegovu suprugu spominje i Milorad Stojević.²⁹ Međutim, s obzirom na uglavnom šture podatke ne samo o Korneliji Dežman nego i o ostalim autoricama odabranog korpusa pisama u referentnoj i ostaloj dostupnoj literaturi, ne preostaje drugo nego se, kad je god to moguće, okrenuti arhivskim izvorima. Već spomenuti arhivski fond sina Kornelije Dežman, Milivoja Dežmana (Ivanova), ali i ostavština njezina supruga Ivana Dežmana,³⁰ pokazali

²⁶ Ivan Dežman, u: *Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća. Sto i pedeset životopisa, slika i vlastoručnih podpisa*. Sakupio, popunio i napisao Milan Grlović. Slike crtao Stjepan Kovačević, Naklada i tisak Matićevog litografskog zavoda u Zagrebu, Zagreb, 1898. – 1900. Bez paginacije.

²⁷ Dan Sv. Barbare jest 4. prosinca, op. a.

²⁸ Milan Šenoa, „Književna pisma iz očeva kovčega. Prilog povijesti hrvatske književnosti sedamdesetih godina“, *Jutarnji list*, 2. svibnja 1939., str. 9.

²⁹ Milorad Stojević, „Život i književno djelo Ivana Dežmana“, *Fluminensia*, god. VII, br. 2, 1995., str. 6.

³⁰ Arhivski fond Ivana Dežmana (arhiv Akademijina Odsjeka za povijest hrvatske književnosti, Zagreb, signatura HR-AHAZU-KN-43).

su se kao sretno odredište za dobivanje barem okvirne predodžbe o toj otmjenoj dami. Oba arhivska fonda pohranjena su u arhivu Akademijina Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe u Zagrebu te sadrže rukopise, službenu i privatnu korespondenciju, fotografije i raznu (osobnu) dokumentaciju vezanu uz obitelj Dežman. U arhivskom fondu Milivoja Dežmana sačuvano je i nekoliko pisama Kornelije Dežman Ivanu Dežmanu (Zagreb, 4., 6., 7. listopada 1873.) i obrnuto. Pisma su posve privatne naravi te u njima mladi supružnici iskazuju bliskost, privrženost i tugu zbog razdvojenosti za vrijeme Dežmanova boravka na Svjetskoj izložbi u Beču, ali i radost zbog skorašnjeg ponovnog susreta. Iz sadržaja tih pisama ničime se ne naslućuje da će njihov sretni brak uskoro završiti Dežmanovom preranom smrću, 24. listopada 1873., u 32. godini života. Pisma Ivana Dežmana upućena su Korneliji iz Beča, 4., 5., 6. i 7. listopada 1873. U pismu od 5. listopada Dežman piše supruzi da svaki dan vidi „bar 30 hiljada ženskih“, ali da joj još nije „premiće“ vidio! Nadalje, zanimljivo je da navodi i druženje u ruskoj krčmi na izložbi: „Danas sam u ruskoj krčmi u izložbi pio sa Mrazovićem, [?] i Račkiem na tvoje zdravlje. Jeli smo samo ruska jela, i pili smo vino iz Krima.“ Zajedničko putovanje s Račkim spominje i u pismu od 7. listopada. Dana 6. listopada Kornelija piše suprugu sljedeće retke iz kojih je jasno uočljiv patrijarhalni svjetonazor: „I ništa na ovom svētu nesmije naše duše razstaviti do jedine smrti. Bože nedaj doživjeti ni Tebi ni meni, da nam se naše lěpe sanje razprše, il da se itko nadje, koj bi mogao lěpu našu sreću poremetiti. Mi živimo ko dva andjela jedno za drugo i zajedno opet za našu premilu dječicu. Darinka i Blandina kad im pročitah one redke, koji se njih tiču, proplakahu obadvě. [...] Naš mali Milivoj nezna još ništa o tom što se zbiva, već čěli dan samo pije i plače i kad kad se malko směši svojoj majčici, koja je tada sretna i blažena. Ne mogu dosta se Bogu nahvaliti da nam je poklonio tog malog miša, jer sada tekar znadem da je moj Ivica podpunoma sretna i da sam i ja nešto dopriněla toj sreći. Koliko putih sam ja prije svog poroda u potaji Bogu se pomolila, da nam uděli sina uobražavajući si, da onda tekar zaslužujem tvoju ljubav.“

Među gradivom iz arhivskog fonda Ivana Dežmana sačuvano je i više fotografija Kornelije Dežman, zajedničke fotografije sa kćerima te fotografija kćeri Blandice, uz bilješku na poleđini: „Blandica Dežman umrla 7 II [1]916“. Nalazimo u njemu i pismo (s. a., s. l.) Kornelije Dežman ocu, Franji Šmidtu, u kojemu ga moli za posudbu od 50 forinti: „Oprosti, dragi otče, što se na Te obratih, al sam u stisci. Možeš si pomisliti u kakvom sam žalostnom položaju, zavisiti ovako od volje i hirah svakojakih ljudih. Nadam se da se nećeš srditi, Tvoja ti ruke

ljubeća, zahvalna kći Kornelia.“ Pismo nije datirano i nema oznaku mjesta, no moguće je pretpostaviti da je pisano nakon smrti Ivana Dežmana, dakle nakon 1873. godine, kada se Kornelija Dežman morala snalaziti s troje male djece, što, naravno, nije bilo nimalo lako.

Zaključno

Iako ne znamo mnogo o tim ženama, osim možda o Mariji Fabković, lako je zaključiti kako su one bile ili učiteljske struke ili predstavnice tadašnje malobrojne građanske elite. Sve se Franji Račkome obraćaju kao čovjeku velika utjecaja – „upliva“ i moći – moleći ga za pomoć u vezi s vlastitim egzistencijalnim poteškoćama i/ili boreći se za boljitak članova vlastite obitelji. Zanimljiv je i ton te stil pisama: zamjetna je doza poniznosti i velikoga poštovanja, koja, vidljivo je iz uvida u ostale dijelove korespondencije iz ostavštine Franje Račkoga, nije specifična samo za ženska pisma nego i za muške korespondente, ovisno, naravno, o njihovu ekonomskom, političkom i društvenom položaju, te posebice u pismima kojima od Račkoga traže kakvu pomoć ili uslugu. Primjerice Kornelija Dežman samu sebe određuje naglo prekinutom poveznicom sa suprugom potpisujući se kao Kornelija „udova“ Dežman, čime, naravno, iskazuje poštovanje prema pokojnom suprugu, istovremeno se definirajući činjenicom svojega nekadašnjeg braka i pripadnosti obitelji Dežman, koja se nastavlja i nakon suprugova preminuća.

Iz istraženog segmenta sačuvane korespondencije najupečatljivija je upravo ta neravnoteža moći te ekonomski i društveno ovisan položaj žena, čak i onih koje su za ono vrijeme imale odlično obrazovanje. Premda opsegom nevelik, navedeni se korpus pisama može promatrati kao svojevrsni uzorak za proučavanje u okviru šireg konteksta hrvatske ženske kulturne povijesti.

Ana Batinić

Franjo Rački's Correspondence with Individual Persons from the Western Croatia: Letters with Female Signature

Summary

What do Cornelia Cattalinich, Kornelija Dežman, Marija Fabković, Marija Kvaternik, Ruža Polić, Paulina Rocco and Milka Senković Rački have in common, apart from being women? The answer lies in the fact that all of them kept, in a certain period of their lives, contact with Franjo Rački (Fužine, 1828 – Zagreb, 1894) – canon, historian, politician, member of parliament, cultural worker, and the first president of the Yugoslav (today Croatian) Academy of Sciences and Arts. A record thereof are their letters to Rački, which were written in Croatian, German and Czech, and sent from various places in the western part of Croatia (Rijeka, Bakar, Ogulin, Slunj, etc.) during the second half of the 19th century. Today, these letters are in the safekeeping at the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb, within the Franjo Rački fund. Several among the mentioned names – for instance the teacher Marija Fabković, and the charismatic Kornelija Dežman, wife, and at the time of keeping correspondence with Rački already widow of Ivan Dežman, a prominent medical doctor and a versatile cultural figure – are known not only in professional circles, but also in the general public. About the others, such as Rački's sister Milka Senković, there exists little or no information whatsoever. Relying on the content of the aforementioned correspondence contextualized by additional research based on various available sources, the objective of the article is to shed light on the relationship of the selected female addressees with Franjo Rački. This will further help gain better insight not only into their individual biographies, but also into the broader picture of the social position of women at that time.

Keywords: Franjo Rački; correspondence; female addressees; social circle of the western Croatia; second half of the 19th century.